

Ks. prof. dr hab. Józef PATER

RYS HISTORYCZNY DO 1945 r.

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, który świętował w 2002 r. trzechsetciecie swego istnienia, posiada trzy główne odniesienia historyczne. Najstarsze z nich sięga średniowiecza i jest związane ze szkołą katedralną we Wrocławiu oraz z innymi szkołami parafialnymi i klasztorными funkcjonującymi w większych miastach Dolnego Śląska. Drugie historyczne odniesienie Wydziału Teologicznego wiąże się z tradycją zorganizowanej już formacji teologicznej, kiedy to w roku 1565 powołano we Wrocławiu Seminarium Duchowne. Trzecie odniesienie historyczne ma związek z powołaniem we Wrocławiu w 1702 r. Akademii Leopoldyńskiej, którą przekształcono w 1811 r. w Uniwersytet Wrocławski. Teologia znalazła się od początku w strukturach tychże uczelni, a Wydział Teologiczny przez 253 lata był wiodącym wydziałem „celeberrimae Universitatis Wratislaviensis. Sytuacja zmieniła się dopiero po drugiej wojnie światowej, kiedy to akademicka teologia nie mogąc pozostać w strukturze odrodzonego Uniwersytetu, znalazła swoje schronienie najpierw w murach Wyższego Seminarium Duchownego, a potem w Papieskim Wydziale (Fakultecie) Teologicznym we Wrocławiu.

Szkolnictwo kościelne na Śląsku w średniowieczu

W dziejach tysiącletniej diecezji wrocławskiej niezmiernie ważną rolę odegrało szkolnictwo kościelne, które łączyło działalność dydaktyczną z pracą wychowawczą w duchu religijnym i przygotowywało kandydatów do różnych zadań w społeczeństwie¹. Od wczesnego średniowiecza aż po wiek XIII kandydaci do kapłaństwa zdobywali więc formację intelektualno-duchową w szkołach katedralnych i klasztornych. Od połowy XII w. pojawiła się również możliwość zdobycia wykształcenia teologicznego na uniwersytetach. We Wrocławiu najstarszym ośrodkiem życia naukowego była niewątpliwie szkoła katedralna, wzmiankowana po raz pierwszy w 1212 r.² Biskup lubuski Apeczko (1345-1352), w zapisie testamentalnym ufundował tejże szkole katedrę teologii. Ze względu na wysoki poziom studiów, papież Urban V w breve z 1363 r. nazwał wrocławską szkołę katedralną fakultetem. Zachowane spisy scholastyków od 1213 r. podają nazwiska ludzi legitymujących się stopniami naukowymi z uniwersytetów zachodnich. Ponadto zgodnie z jej misją i przeznaczeniem, była szkołą wyższą, w której obowiązywał program quadrivium. Absolwenci po jej ukończeniu z wynikiem pozytywnym byli zdolni do przyjęcia święceń kapłańskich³.

Obok szkoły katedralnej kandydaci do kapłaństwa zdobywali formację intelektualną także w szkołach kolegiackich (w Głogowie, Opolu, Wrocławiu, Legnicy, Brzegu, Głogówku, Otmuchowie, Niemodlinie, Raciborzu i Nysie), klasztornych (augustianów, joannitów, cystersów, kanoników regularnych, dominikanów, franciszkanów, kapucynów) i parafialnych, zwłaszcza przy wrocławskich kościołach św. Marii Magdaleny (1267) i św. Elżbiety (1293). Szybkie tempo rozwoju szkolnictwa kościelnego na Śląsku potwierdza fakt istnienia w 1466 r. - 9 szkół we Wrocławiu i 97 w innych miastach i miasteczkach śląskich. W XVI w. niemal każda parafia posiadała już własną szkołę⁴.

Na początku XVI w. pojawiła się możliwość kształcenia śląskiego duchowieństwa na uniwersytecie we Wrocławiu. Inicjatywa biskupa wrocławskiego Jana IV Rotha (1482-1506) założenia uczelni akademickiej dla Śląska spotkała się z poparciem króla Czech i Węgier Władysława Jagiellończyka, który w dniu 20 VII 1505 r. wydał dokument

erekcyjny uniwersytetu wrocławskiego. Trudności natury politycznej, m. in. kontrakcja króla polskiego Aleksandra i śmierć biskupa, przekreśliły te zamiary⁵.

Początki seminarium duchownego we Wrocławiu

Doniosłe znaczenie w historii edukacji kandydatów do kapłaństwa miał Sobór Trydencki (1545-1563). Ojcowie tego soboru wydali w dniu 5 VII 1563 r. dekret Cum adolescentium aetas, który polecał biskupom diecezjalnym zakładanie w każdej diecezji seminarium duchownego. We Wrocławiu powołał je do życia przy współudziale Kapituły Katedralnej biskup Kasper z Łagowa (1562-1574) w październiku 1565 r. Pierwsi alumni mieszkali początkowo w jednym z budynków kapitulnych, a na wykłady uczęszczali do kościoła Św. Marcina. W 1572 r. rozwijające się pomyślnie seminarium otrzymało osobny gmach nad Odrą⁶. Nie było mu jednak dane zadomowić się w nowej siedzibie, gdyż bp Marcin Gerstman (1574-1585) w obawie przed szerzącym się w mieście protestantyzmem, przeniósł je do Nysy⁷. Do Wrocławia przeniósł je ponownie w 1656 r. bp Leopold I Wilhelm (1656-1662). Ponieważ w czasie wojny 30-letniej gmach seminaryjny uległ poważnemu zniszczeniu, klerycy zamieszkali najpierw w domu kaznodziei katedralnego, a następnie w budynku kanonika-teologa. Na wykłady zaś uczęszczali do kolegium jezuickiego.

Pierwsi jezuita osiedlili się na stałe we Wrocławiu w 1638 r. i podjęli akcję rekateolizacyjną wśród ludności śląskiej. Jednym z istotnych elementów tej działalności było kształcenie i wychowanie młodzieży w założonej przez nich w 1644 r. szkole wrocławskiej, przemianowanej w 1646 r. na kolegium⁸. W dalszej perspektywie zamierzali drogą zaistniałych faktów naukowych przekształcić kolegium na czterowydziałowy uniwersytet o charakterze międzynarodowym, do którego miałyby dostęp zarówno młodzież katolicka, jak i protestancka. W związku z tym sprowadzali do Wrocławia wybitnych profesorów i dydaktyków podnosząc tym samym poziom naukowy uczelni i już w 1662 r. nadano w niej pierwszy tytuł magistra filozofii⁹.

W latach 60. rozpoczęto w kolegium systematyczny wykład teologii. Dopiero jednak w 1695 r. rektor kolegium Fryderyk Wolff von Ludinghausen wniósł prośbę do cesarza o powołanie we Wrocławiu akademii. Temu projektowi Wolffa bardzo mocno przeciwstawiało się protestanckie mieszczaństwo wrocławskie, a zwłaszcza rada miejska. Jej członkowie obawiali się, że założenie katolickiego uniwersytetu w stolicy Dolnego Śląska przyczyni się do wzrostu katolickich i polskich wpływów. Pod koniec XVII w. w jezuickim kolegium wrocławskim studiowało około 10 procent młodzieży polskiej, głównie z okolic Kalisza i Poznania. Wyolbrzymiano zatem rzekome zagrożenie spokojnych stosunków handlowych w wypadku, gdyby w mieście gromadziły się większe grupy młodzieży akademickiej, skorej do zamieszek i tumultów. Tymczasem oficjalne czynniki miejskie nie chciały jezuitów, a jeszcze bardziej jezuickiej wyższej uczelni.

Początki Akademii Leopoldyńskiej

Mimo wielu zastrzeżeń ze strony mieszczan, we Wrocławiu powstała jednak uczelnia wyższa, głównie dlatego, że jej założenia oprócz jezuitów pragnął również cesarz Leopold I. On też podpisał zredagowaną przez jezuitów Żłota bullę fundacyjną Uniwersytetu Wrocławskiego dnia 21 X 1702 r. O tym fakcie cesarski Zwierzchni Urząd we Wrocławiu powiadomił Radę Miejską i Kolegium jezuickie. Dnia 15 XI 1702 r., w dniu imienin cesarza, nastąpiła uroczysta inauguracja i otwarcie uniwersytetu oraz pierwsza obrona i promocja doktorska. Uniwersytet miał prawo nadawania stopni: bakalariatu, licencjatu, magisterium i doktoratu z zakresu filozofii, prawa kanonicznego i teologii.

Jezuici nie chcieli jednak ograniczyć się tylko do wydziału filozoficznego i teologicznego, ale próbowali także uruchomić wydział prawa i medycyny. Miasto i jego władze z niezwykłą determinacją przeciwstawiły się temu i z góry utracąły każdy, choćby najdrobniejszy krok mający na celu pełny czterowydziałowy uniwersytet. Tak więc Leopoldina w całych swych dziejach była uniwersytetem dwuwydziałowym z 13 katedrami.

Mimo wrogości miasta oraz wielu środowisk społecznych Wrocławia i Śląska, Leopoldina rozwijała się pomyślnie. Jak długo Śląsk należał do Austrii, warunki polityczne sprzyjały działalności Akademii. Dopiero po zajęciu Śląska przez Prusy w 1741 r. radykalnie zmieniły się warunki egzystowania i działalności Leopoldiny. Akademia znalazła się na łasce i niełasce czynników protestanckich, zwłaszcza zaś państwa, w którym protestantyzm cieszył się pozycją uprzywilejowaną. Nastąpiły zatem poważne ograniczenia przywilejów i praw uczelni oraz zakresu i celu działalności. Według króla pruskiego Fryderyka II uniwersytet miał służyć interesom państwa, a więc musiał być państwu podporządkowany. Zadanie to ułatwiła likwidacja zakonu jezuitów w 1773 r. Państwo pruskie nie naruszając katolickiego charakteru uczelni, podporządkowało ją celom państwowym i już w 1776 r. przekształciło w katolicko-pruski Uniwersytet. W latach 1776-1800 mimo licznych zmian i przekształceń Leopoldina zachowywała jeszcze resztki dawnej jezuickiej i cesarskiej tradycji¹⁰.

Na fali wielkich zdarzeń początku XIX w. i ogólnych reform szkolnych w państwie pruskim, podjęto również myśl utworzenia we Wrocławiu nowego uniwersytetu. Zgodnie z wcześniejszymi planami Fryderyk Wilhelm III rozkazem z dnia 24 IV 1811 r. oficjalnie zarządził przeniesienie uniwersytetu - Viadriny - z Frankfurtu do Wrocławia i połączenie go z Leopoldiną. Zgodnie z treścią tego dokumentu nowy uniwersytet miał pięć wydziałów: teologii katolickiej, teologii ewangelickiej, prawa, medycyny i filozofii. Mimo iż były dwa wydziały teologii: katolicki i protestancki, nowy uniwersytet nie był uczelnią wyznaniową. Była to instytucja państwowa z wyraźnym piętnem protestanckim. Państwo w pełni finansowało jego działalność, decydowało o zatrudnieniu profesorów; stawiało określone zadania i sprawowało nad nią pełny nadzór¹¹.

Specyficzny status miał wydział teologii katolickiej, (z sześcioma katedrami: dogmatyką, prawem kościelnym, teologią moralną, historią Kościoła, teologią pastoralną, Starym Testamentem i Nowym Testamentem). Kształcił on kandydatów do stanu duchownego, w związku z czym pozostawał w ścisłym związku z kurią biskupią, a w traktowaniu swoich studentów różnił się od innych wydziałów, gdyż zobowiązywał ich do większej dyscypliny. Ponadto wydział teologii katolickiej miał świadomość, że na nowym uniwersytecie jest kontynuatorem Akademii Leopoldyńskiej i tradycji jezuickiej. Wydział teologiczny pozostawał też zawsze w szczególnych związkach z władzami kościelnymi we Wrocławiu, mimo iż dyskretnie chciano go niejednokrotnie odizolować od biskupa i jego wpływu¹².

Organizatorzy uniwersytetu chcąc uniknąć posądzeń o stronniczość wyznaniową, powierzali stanowiska uniwersyteckie i profesorskie na wydziałach nieteologicznych zarówno protestantom, jak i katolikom. Przez wiele lat nie można było jednak uniknąć animozji i napięć między katolikami a ewangelikami popieranymi przez czynniki rządowe. Nie brak było też innych trudności zwłaszcza z doбором kadry naukowej czy sposobem nadawania stopni naukowych. Przez wiele lat wydział nadawał stopnie licencjata, doktora i doktora honorowego na podstawie praw i przywilejów Akademii Leopoldyńskiej. Nieoczekiwanie prawa te zostały zakwestionowane w 1858 r. Stolica

Apostolska odmówiła uznania praw promocyjnych fakultetowi, gdyż - jak stwierdzano - nie przysługują one wydziałom teologicznym na uniwersytetach mieszanych wyznaniowo. Kuria biskupia we Wrocławiu była zszokowana tą decyzją. Bp Förster i wydział w obszernej korespondencji do Rzymu odwołując się do przesłanek historycznych i prawnokanonicznych wyjaśniali, że wydział teologii katolickiej uniwersytetu wrocławskiego od początku korzysta z prawa promocji w dobrej wierze.

Ostatecznie kwestia dalszych promocji na wydziale teologicznym została rozstrzygnięta dopiero po Kulturkampfe w 1888 r., gdy rządcą diecezji wrocławskiej został Jerzy Kopp. W zasadzie warunki nadawania stopni akademickich przyjęto z 1840 r., a więc: świadectwo dojrzałości, akademickie studium teologiczne, przyjęcie święceń kapłańskich, świadectwo moralności wystawione przez biskupa dla celów promocyjnych, przedłożenie pracy naukowej, zaliczenie egzaminów ustnych ze wszystkich dziedzin teologii i publiczna dysputa¹³. W 1909 r. w miejsce publicznej dysputy wprowadzono wykład.

Uniwersytecki wydział teologiczny, który przeżywał w ciągu XIX wieku bardzo trudne lata, za rządów biskupich Adolfa Bertrama został w latach 20. odmłodzony. Profesorowie powoływani z różnych diecezji niemieckich, gdyż brak było miejscowych. Reprezentowali oni dobry poziom naukowy zarówno dydaktyczny i naukowo wydawniczy¹⁴.

Poważne kłopoty na wydziale teologicznym zaczęły się wraz z rozwojem narodowego socjalizmu. Zwolniono wówczas kilku wybitnych profesorów i narzucano nową ideologię. Kardynał Bertram zabronił więc klerykom uczęszczać na niektóre wykłady i zdawać egzaminy u tych profesorów, którzy głosili zasady narodowego socjalizmu.

Wybuch II wojny światowej zdeorganizował pracę na wydziale. Czasowe zamknięcie uniwersytetu, potem rozproszenie kleryków, było powodem znacznego spadku liczby studentów. W semestrze letnim 1941 r. było ich tylko 22, w 1943 r. zaledwie 13, przy ogólnej liczbie studentów 1535¹⁵.

Przypisy:

1. B. Clemenz, *Geschichte des schlesischen Bildungswesens in Mittelalter*, Liegnitz 1927; W. Urn, *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*, Wrocław 1962, s. 89; J. Mandziuk, *Rola Kościoła katolickiego w szerzeniu oświaty na Śląsku do czasów pruskich*, „Colloquium Salutis” 14: 1982, s. 159.
2. B. Clemenz, *Geschichte der Domschule zu Breslau*, Liegnitz 1900; J. P u z i o, *Wrocławska szkoła katedralna w XII i XIV w*, „Colloquium Salutis” 2: 1970, s. 103-118.
3. J. Mandziuk, *Kościół w szerzeniu oświaty*, s.160-162.
4. A. Świerk, *Stan szkolnictwa we Wrocławiu w drugiej połowie XIII wieku*, „Nasza Przeszłość”, t. 17: 1963, s. 77-85.
5. J. Swastek, *Starania i próby założenia uczelni akademickiej na przełomie XVI-XVII wieku*, „Colloquium Salutis” 6: 1974, s. 99-113; M. Pater, *Historia Uniwersytetu Wrocławskiego do roku 1918*, Wrocław 1997, s. 18-23.
6. H. Hoffmann, *Die Geschichte des Breslauer Alumnats*, s. 41-48.
7. H. Hoffmann, *Die Geschichte des Breslauer Alumnats*, s. 49-76.

8. F. Fischer, Jesuiten in Breslau. Quellen zur Geschichte der Breslauer Jesuitenakademie und Jesuitenuniversitkt 1640-1755, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte" 38: 1980, s. 121-174; Z. Lec, Jezuici we Wrocławiu (1581-1776), Wrocław 1995, s. 91-96.
9. H. Hoffmann, Zur Vorgeschichte der Breslauer Jesuitenuniversitkt, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens" 68: 1934, s. 107-117.
10. M. Pater, Historia Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 45-56.
11. M. Pater, Historia Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 58.
12. E. Kleineidam, Die Katholisch-Theologische Fakultät der Universität Breslau 1811-1945, Wienand, Köln 1961, s. 13-37.
13. M. Pater, Historia Uniwersytetu Wrocławskiego do roku 1918, s. 103.
14. K. Dola, Duszpasterstwo w (archi)diecezji wrocławskiej i jej ustrój za rządów arcybiskupa ks. kardynała Adolfa Bertrama (1914-7945), „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego" 15: 1995, s. 166-167.
15. K. Dola, Duszpasterstwo w (archi)diecezji wrocławskiej i jej ustrój za rządów arcybiskupa ks. kardynała Adolfa Bertrama (1914-7945), „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego" 15: 1995, s. 167 passim.